

Magt og afmagt i arbejdet med mennesker med en demenssygdom

Henrik Brogaard, cand. psych., Aarhus Universitet

Selvbestemmelse

Når man beder folk forholde sig til ordet "magt", er der mange, der decideret siger, at de synes, det er "et grimt ord". På spørgsmålet om hvordan de bruger den magt de har i kraft af deres position, vil den adspurgte – selv hvis det er ministre, politikere, mediefolk, chefer eller andre med betydningsfulde poster – ofte bagatellisere deres magt. Og tit vil fortsættelsen være, at de jo ikke har søgt eller bruger deres magtbeføjelser "for magtens egen skyld".

Magtanvendelse

Trangen til at tage afstand og rynke på næsen af fænomenet "magt" skyldes jo nok, at de første associationer som ordet fremkalder i vores bevidsthed ikke dufter så godt. Ordet vækker måske en ubevidst dunkel strøm af betydninger såsom; militær magt, våbenmagt, vold og fysisk og psykisk magt, magtmisbrug, diktatorisk magt, magtbegær, krigsmagt o. lign. Alt sammen noget, der lugter lidt af f.eks. egoisme, brutalitet og diverse former for hensynsløshed.

Når man går til NuDansk ordbog for at få en mere præcis definition på fænomenet, ser det knap så slemt ud. Her står der, at ordet "magt" betyder; *"det at have position og midler til at bestemme over andre eller til at styre forløb og begivenheder"*, samt at et typisk synonym er ordet *"indflydelse"*. Det er jo en kende mere neutralt, men til gengæld lægger den abstrakte definition så op til, at vi må åbne vores øjne for, at magtudøvelse finder sted i snart sagt enhver form for menneskeligt samkvem. Det er den erkendelse den danske filosof og teolog K. E. Løgstrup peger på, når han ganske præcist og vittigt skriver;

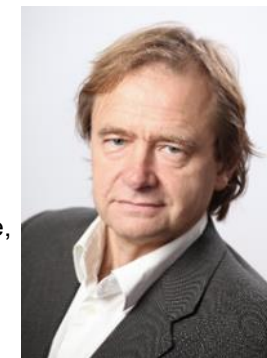
"Det er bedst at være ved, at der er magt i indflydelse og påvirkning. Det understreger, at man skal stå til regnskab for de midler man har gjort brug af og ikke bilde sig ind, at man har carte blanche, når bare man holder sig fra at nikke skaller" (Løgstrup, K. E., 1983, System og Symbol, Gyldendal, s. 15)

Der er altså magt, ganske vist i fortyndet form, i indflydelse og påvirkning. Og så er vi på den, for hvordan slipper vi så for at tilstå, at vi, om vi bryder os om det eller ej, udøver en lille smule magt hele tiden. Fra morgen til aften. Fra fødsel til grav. I alle mulige og umulige sammenhænge.

For Løgstrup er det en helt afgørende erkendelse om menneskelivet, at vi netop ikke kan undslå os; alt hvad vi gør og undlader at gøre, har indflydelse på verdens gang. Og når vi har kontakt og samvær med andre mennesker, påvirker vi dem. Den sandhed får han skrevet smukt og præcist i en anden formulering, som mange omsorgspersoner har stiftet bekendtskab med i tidens løb:

Blå bog:

Henrik Brogaard (HB) er uddannet cand. psych. fra Aarhus Universitet (1992) og konsulent i egen virksomhed – u9vers -siden 2010. HB har arbejdet inden for ældreområdet i mere end 17 år, herunder 11 år som fuldtidsansat psykolog på et stort plejecenter for ældre. HB superviserer, underviser og holder foredrag for både medarbejdere, ledere og pårørende. Se mere på: u9vers.dk

"Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej" (Løgstrup, K. E., 2010/1962, "Den etiske fordring", Gyldendal s. 25)

Dén slags formuleringer kan vel nærmest siges at være en musisk komposition, blot med ord. Et eksempel på at den menneskelige ånd ind imellem fosterer det smukke og det sande på én og samme tid. Citatet eigner sig til langvarig eftertanke eller kontemplation. Når man svømmer rundt i ordenes betydning, dykker dybt ned i dem, kan man helt miste vejret; Vi påvirker og er påvirkelige af samværet med andre mennesker. På utallige måder, i alle mulige sammenhænge. I stort og småt. Hele tiden. Uundgåeligt. På godt og ondt. Det er et eksistentielt vilkår, vi ikke kan undslippe.

Når man selvkritisk og utilsløret tænker på egne livsgerninger i lyset af ovennævnte sandhed, må vi vist alle prise os lykkelige for vores mere eller mindre bevidste evne til at feje tingene ind under gulvtæppet. Eller kigge den anden vej, tænke på noget andet, finde på logiske og rationelle bortforklaringer. Om nødvendigt vidtløftige og fantasifulde bortforklaringer. Ja, skønt vi egentlig ikke bryder os om, at vi ikke er herrer i eget hus, men i et ganske betydeligt omfang også er styret og drevet frem af ubevidste psykologiske kræfter, så kan dét jo være en behagelig kendsgerning, når skyldfølelsen over di-

verse misgerninger skal håndteres: "Ja, ja, men jeg vidste jo ikke hvad jeg gjorde og havde gang i. Situationen pressede mig til at ..Jeg tænkte ikke over det før bagefter...."

Og det er jo også så sandt, som det er sagt. Vi er blot mennesker, et avanceret dyr, der delvist bevidste, famler os frem i livet. Lever forlæns og forstår ikke så lidt mere sidenhen. I bakspejlet.

Vi går med andre ord en jævnlig tur i pulterrummet, hvor forklarende og formildende omstændigheder bag vore gerninger og misgerninger er stablet op. Det kan varmt anbefales. Og hvis man tager den skarpe lygte med og lyser ind i sjælerummets dybeste mørke, vil man der se, at afmægtighed og afmagtsfølelser, i utallige størrelser og former, står ophobet fra gulv til loft. For når vi skal forstå bevæggrundene bag menneskers gerninger, støder vi uvægerligt ind i en erkendelse af, hvor stor en rolle følelsen af afmagt spiller i vores tilværelse.

Sådan er det i menneskelivet i almindelighed. Og sådan er det i særdeleshed, når vi beskæftiger os med det menneskeliv, der leves i skyggen af en demenssygdom.

Når demenssygdommen i stigende grad tager magten

En mand, der gennem hele sit liv har beskæftiget sig med litteratur og derfor har ordet i sin magt, kan på få linjer give os en levende beskrivelse af to menneskers dybe sorg og følelse af magtesløshed.

"Jeg græd da jeg blev alene, som jeg ikke har grædt i mange år og ikke har grædt siden. Hele kroppen hikstede og hulkede. Det var, når jeg mærkede efter, mig selv og min egen skæbne jeg græd over. Fik dårlig samvittighed over at det ikke var på Lenes, men på egne vegne jeg græd. Og græd så endnu mere.

En eftermiddag midt i udredningsåret, mens Lene endnu var fuldt bevidst om alt, havde

hun sagt efter en lang pause: - Men et menneske uden hukommelse er jo ikke noget menneske længere.

Og så var der løbet en tåre ned af hendes kind. Hun havde ikke sagt mere. Jeg havde ikke kunnet finde på noget at svare. Ingen trøstende ord kunne jeg komme på."

("Tøsne og Forsytia", Bredsdorff, Thomas, Gyldendal, 2017, p.23)

Sådan skriver Thomas Bredsdorff, professor emeritus i Nordisk Litteratur, i et personligt vidnesbyrd om sine oplevelser som pårørende til et menneske med Alzheimer demens. Først om sin egen reaktion efter at han og ægtefællen på hospitalet er blevet præsenteret for demensdiagnosen. Derefter om ægtefællens hjertegribende forestilling om sin egen fremtid.

"Men et menneske uden hukommelse er jo ikke noget menneske længere", siger Lene. I en frysende klar erkendelse af, hvilken sygdom hun har pådraget sig. I en levende illustration af et menneskes dybe afmagtsfølelse.

I Nudansk ordbog lyder den abstrakte definition af ordet "afmagt" mere lidenskabsløst; *"erkendelse af ikke at kunne stille noget op, fx ikke kunne ændre tingenes tilstand eller afværge en ubehagelig udvikling"*. Lene véd, hun ikke kan stille noget op. Hun ved, hun ikke kan ændre tingenes tilstand. Hun har allerede oplevet en manglende kontrol over sig selv og det hun foretager sig. Hun er ved at miste sin magt over tingene. Og hun ved inderst inde, at det bliver værre.

Mennesket skiller sig ud fra de andre dyr på planeten Jorden i kraft af sin ånd, sin sjæl eller sin avancerede psyke. Når psykens materielle grundlag, hjernen og dens milliarder af nervecelle-forbindelser, bliver alvorlig ramt af en progredierende og uafvendelig sygdom som fx Alzheimer, bliver menneskets åndsevner, psykiske funktionsevner og sjæleliv langsomt reduceret. Det mister evnen til at klare dagligdagens opgaver og kende tingene i verden. Personen kan ende med, når det er værst, at have vanskeligt ved at genkende sine nærmeste og husker måske kun kortvarigt og sporadisk sit eget liv. Sig selv.

Kun ved at lytte opmærksomt og frygtløst til de momentvis klare udsagn mennesker med demens kommer med, kan vi gøre os forhåbninger om at forstå, hvilken dyb og gennemgribende følelse af magtesløshed de oplever. I glimt. Måske. For er det overhovedet muligt at forstå, hvordan det må være at ens åndsevner, selve grundlaget for det at leve som et frit menneske langsomt eroderer, forsvinder?

Når vi lytter og forsøger at leve os ind i den syges livsverden, forstår vi, at følelsen af magtesløshed på forskellig måde er tilstede i snart sagt alt, hvad den syge person siger og gør. I små doser. I fortyndet form. I tildækket form. Som et element i et samlet billede. Som en skjult kraft og bevæggrund. Eller som en åbenlys, overvældende, dominerende, tyngende og altfortærende følelse.

Som en mørk og usynlig kraft er afmagten altid til stede i den syge persons og de pårø-

rendes indre univers.

Når social- og sundhedsarbejderen kontinuerligt er opmærksom herpå, er en vigtig brik i bestræbelsen på at komme til klarhed faldet på plads. Det gælder ikke mindst, når den demensramte person er udadreagerende - i sin afmagt bruger fysisk magt. Og når man i sin egen afmagt tilskyndes til at bruge magt.

Den usynlige påvirkning

Når vi ihukommer Løgstrups ord om, at vi i samværet med et andet menneske altid holder noget af dets liv i vores hænder, samt at der er en sjat magt i enhver form for indflydelse og påvirkning, kan vi som social- og sundhedsarbejdere nemt konstatere, at vi bruger magt i arbejdet med mennesker med en demenssygdom. Der er forskel på arten og mængden af sukker i et æble og en liter cola, men der er sukker i begge sager og den form for påvirkning som i dagligdagen f.eks. ytrer sig i brug af listig overtalelse, pres, bevidste afledninger, hvide løgne og lignende er brug af magt.

"Gudskelov", fristes man næsten til at sige, "er det som hovedregel ud fra ønsket om at gøre noget godt for det andet menneske, at milde former for tvang og magt udøves". Kan nogen f.eks. have noget imod, at en frontmedarbejder manipulerer, fortæller en røverhistorie, afleder eller hiver en lille hvid nødløgn op af hatten, hvis den skrupforvirrede og alt andet end trafiksikre person med en demenssygdom er på vej ud på en tæt trafikeret vej? For hvad er alternativet; brug af (fysisk) magt i juridisk forstand eller bare lade stå til?

"Næh", vil enhver ædruelig person med kendskab til praksis umiddelbart svare, "i den virkelige verden står vi ofte i et dilemma og skal vælge den mindst ringe handling – og nogle gange skal valget endda træffes hurtigt, her og nu".

Men ligeså vigtigt det umiddelbare svar er, ligeså vigtigt er det, at mange social- og sundhedsarbejdere netop pga. deres veludviklede sans for magt og afmagt ved nærmere eftertanke vil svare; *"Øhh, og jo, jeg har faktisk noget imod at bruge "listig overtalelse, pres, bevidste afledninger, hvide løgne og lignende"! Det giver mig stedse en større eller mindre snert af etisk ubehag at bruge den slags metoder"*. Til den slags udtalelser kan vi bare tage hatten af og i fællesskab konkludere, at menneskelivet er så kompliceret, at der er nogle former for ubehag, man nødig vil undvære.

I arbejdet med mennesker med demenssygdomme og deres pårørende, er det nødvendigt, at der er tid og plads til faglig eftertanke, herunder aldrig afsluttelige etiske refleksioner. Psykologisk refleksion over, hvordan arbejdet påvirker ens eget sjæleliv, er en af grundpillerne i det avancerede, moderne og progressive omsorgsarbejde, thi det vigtigste arbejdsredskab er jo os selv. Nærmere bestemt rørelserne og bevægelserne i den bevidsthedsstrøm, der styrer enhver persons handlinger. Selvrefleksion er kompetenceudvikling!

Og når man har åbnet døren til et rum med systematiske psykologiske og etiske refleksioner over arbejdet, i.e. supervision, så vil behovet for omsorg for omsorgsgiveren naturligvis straks vise sig. "Naturligvis", for er det ikke indlysende, at social- og sundhedsmedarbejdere ind imellem bliver emotionelt overbelastet i deres arbejde? De er i nærkontakt med mennesker, der oplever dybtgående tragedier, sorg, fortvivelse, angst, ulykkelighed, psykiske kriser og forskellige grader af magtesløshed. Og enhver ved jo, at det lyttende nærvær medfører, at det andet menneskes lidelse registreres i ens eget sjæleliv. I nærværet med den nødlidende forekommer der en transport af smerteligt indhold. Det er empatiens byrde. Og den er det godt at dele med andre, få styr på, tynde ud i, sætte ord på ...

En særlig udfordring består i, at social- og sundhedsarbejderen i arbejdet med tragiske livsskæbner tillige oplever sin egen magtesløshed som problemløser og hjælper. Det sker jævnlige. Det er uundgåeligt! Selv Jesus, Buddha og Muhammed ville støde ind i magtesløsheden, hvis de skulle forville sig ind i arbejdet med mennesker med en demenssygdom. Og vi vil jo, som mennesker og som fagpersoner, gerne lykkes, have kontrol over situationen, klare os, slå til, løse opgaven. Og det kan vi ikke altid, men hvis vi forstår – ved at snakke åbent med hinanden - at det er et vilkår for enhver, så bliver det nemmere at håndtere.

"Tragedier, sorg, fortvivelse og magtesløshed – hvorfor er det nu lige jeg har valgt at arbejde indenfor demensområdet?", har mange social- og sundhedsmedarbejdere ind imellem spurgt sig selv og andre. Det spørgsmål er der mange gode svar på og to af de vigtigste ligger lige for: For det første er du med til at give en hjælpende hånd til nødlidende mennesker, der er skubbet helt ud til kanten af den menneskelige eksistens. Du er hver eneste dag med til at reducere lidelsen og gøre livet lidt bedre, nemmere og mere overskueligt for sygdomsramte og deres pårørende. Det er et meningsfuldt, ros-værdigt og beundringsværdigt arbejde, som du har grund til at være stolt af!

Dernæst, midt på slagmarken, hvor den sygdomsramte, den pårørende og medarbejderen ind imellem mærker hver deres form for afmagt, opdager man, at magtesløsheden aldrig er total. Få former for arbejde giver større lejlighed til at konstatere, at menneskets modstandskraft og vilje til positiv livsudfoldelse er en mægtig størrelse. Det bevidner man i de lyse og muntre øjeblikke i samarbejdet og samværet med mennesker med en demenssygdom og deres pårørende. Det er aldrig helt mørkt. Som den for nyligt afdøde sanger og poet Leonard Cohen skrev; "There is a crack in everything. That's how the light gets in"

Som social- og sundhedsarbejder indenfor demensområdet finder du hver eneste dag sprækkerne i mørket og det er der, du træder ind. Det nytter. Du er en godgørende magt. Tak for det.